

SCHEPPEN OM DE DUIVEL UIT TE DRIJVEN

Louise Bourgeois:
96 jaar girlpower

Pas op hoge leeftijd brak ze door als kunstenaar. Nu is ze wereldberoemd en exposeert ze de komende tijd in de grote musea van Londen, Parijs en New York: **Louise Bourgeois**. Schuldgevoel en zelfhaat vullen haar 'blauwe' dagen. En alleen als ze werkt, is ze niet bang. In de stilte van haar atelier verzamelt ze haar munitie om die vervolgens meedogenloos af te vuren. Bourgeois heeft zich inmiddels volledig teruggetrokken uit het publieke leven, maar gaf **Hollands Diep** antwoord op vragen per e-mail.

Nicole Ex

'In mijn kunst ben ik een moordenaar, in het dagelijks leven voel ik mij als een muis achter de verwarming.' Beeldhouwer Louise Bourgeois (1911) komt inderdaad nauwelijks meer haar huis uit, mag fragiel zijn en handen hebben van perkament, zij die tot een paar jaar geleden tot haar oude stenen huis in Chelsea wisten door te dringen, vreesden haar priemende blauwe blik en haar scherpe repliek in Engels met Frans accent. Ze neemt geen blad voor de mond, heeft een ijzeren geheugen en laat gestelde vragen gerust onbeantwoord. Maar wie Bourgeois bekijkt op filmarchief, ziet hoe ze haar bezoeker bevrijdt als haar strengheid smelt in een lach die getuigt van humor en zelfrelativering.

Er zijn 'blue days and pink days', zegt Louise Bourgeois, maar het zijn de donkere, blauwe dagen, die ze als opmaat gebruikt om tot haar kunst te komen. Al bijna een eeuw bezint ze zich op schuld, op woede, op de ambivalentie van het moederschap, op onmacht, seksualiteit en feminisme. 'Ik verbeeld volwassen angsten, angsten die we onszelf zo moeilijk toegeven.' Zoals alle grote kunstenaars vertikt ze het het gat in haar ziel te dichten met stopverf – met norm, stilstand en cliché. Bourgeois onderzoekt de pijn, draait haar zwarte zijde naar boven en geeft vorm aan de verborgen wonden, die ze in zich draagt: ze hakt haar angst in marmer, giet haar schuld in latex, tempert haar woede in borduursteken en tekent haar demonen het licht in.

Cultura cura gaat voor haar letterlijk op. Kunst is haar vervulling én haar noodzaak, ook toen vrijwel niemand iets in haar werk zag en het dakterras haar atelier was. 'Ik maak kunst om de duivel uit te drijven. Alleen als ik werk, ben ik niet bang.' Bourgeois maakt bronzen spinnen, marmeren handen, kunststof fallussen, ballen en borsten, tekent cirkels en ovalen en schrijft bezwerende spreuken: *The hour is devoted to revenge* en *I have been to hell and back and let me tell you, it was wonderful*. Hoewel ze

1

‘Al mijn werk van de afgelopen zestig jaar, al mijn objecten vinden hun inspiratie in mijn kindertijd. Mijn jeugd heeft nooit aan magie ingeboet en nooit heeft het drama aan kracht verloren’

veeluldig van techniek en materiaal wisselt, robuust én ragfijn werk maakt, komt haar werk voort uit één bron. ‘Al mijn werk van de afgelopen zestig jaar, al mijn objecten vinden hun inspiratie in mijn kindertijd. Mijn jeugd heeft nooit aan magie ingeboet en nooit heeft het drama aan kracht verloren.’

Louise is op kerstavond 1911 geboren in Parijs als tweede dochter van Louis en Joséphine Bourgeois. Na Louise volgt nog een zoon, Pierre. Vader Bourgeois is landschapsarchitect en verwoed verzamelaar van achttiende-eeuwse loden beelden en meubels. Haar moeder heeft een groot restauratieatelier voor gobelins, die ze aan verzamelaars verkoopt via hun galerie in Parijs. Tijdens de Eerste Wereldoorlog, als haar vader aan het front vecht, verhuist het gezin van Choisy-le-Roi naar Aubusson. Daar woont familie van moeders kant, een tak die al eeuwen in de tapijthandel zit.

2

In 1919 verwerft het gezin een ruim buiten in Antony, met een grote tuin, die grenst aan de rivier de Bièvre, waarin de gobelins gewassen kunnen worden en waarvan het water looizuur bevat dat een gunstige en conserverende werking heeft op de tapijtwol.

Van de versleten gobelins bouwt Louise tenten in de tuin, waar gewassen strengen roze en blauwe garens hangen te drogen in de zon. Vanaf haar tiende helpt ze haar moeder in het atelier door van de beschadigde figuren op de gobelins de voeten te tekenen. Ze leert de techniek van het herweven en restaureren van verweerd textiel. ‘Ik herinner me de magische kracht van een naald: een naald kan de schade repareren.’

En schade was er. Natuurlijk. Mentale. Onder meer opgelopen door een tirannieke vader, die in 1922 zijn geliefde Sadie Richmond in huis nam. Sadie had als taak de kinderen Bourgeois Engels bij te brengen. De minnares van haar vader

bleef tien jaar, tot aan de dood van Bourgeois’ moeder in 1932. Bourgeois was 21 jaar en verweesd.

Na geometrie aan de Sorbonne, en kunstgeschiedenis en schilderslessen op de École des Beaux-Arts en bij Fernand Léger, ontmoet ze in 1938 de Amerikaanse kunsthistoricus Robert Goldwater. In september van dat jaar schrijft ze aan haar vriendin Colette: ‘Op een dag kwam een vriend, aan wie ik een Picasso heb verkocht, me onderwijzen over de moderne beweging in Frankrijk en Amerika. Hij stelde voor dat we konden samenwerken in Amerika. Tijdens onze gesprekken over surrealisme en de laatste trends zijn we getrouwd.’

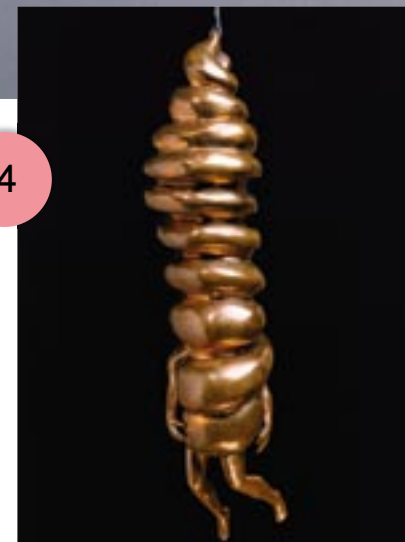
The runaway girl, zoals ze zichzelf noemt, nam de boot naar New York om onder de ‘onbeschrijflijk blauwe lucht’ te gaan wonen in een huis met man Goldwater en drie zonen met de naam Bourgeois. Michel Oliver werd in 1939 aangenomen, omdat Bourgeois dacht dat ze geen kinderen kon krijgen. Een jaar later werd Jean Louis geboren, in 1941 Alain Matthew.

In New York zal ze haar Franse jeugd herscheppen, maar eerst wordt ze in de New Yorkse kunstscene de vrouw van haar man, de beroemde kunsthistoricus, en vullen haar hoofd en hart zich met kinderstemmen en -zorg. Ondertussen zoekt Bourgeois naar een taal om zich in uit te drukken, want *je persoonlijk gevoel van succes is af te meten aan of het je lukt uit te drukken wat je wilt zeggen*.

In 2006 laat de overzichtstentoonstelling *La Famille* in Kunsthalle Bielefeld zien hoe moeilijk dat is, want decennia lang overtuigt Bourgeois’ werk niet. Zelf moet Bourgeois altijd de potentie van haar werk hebben gevoeld, want terwijl alle moderne kunststromingen van de twintigste eeuw aan haar voorbijtrekken, Jackson Pollock zijn *dripping paintings* maakt en Calder zijn mobiles, ontwikkelt ze met een verwijzing naar het surrealisme een strikt persoonlijke stijl. In de stilte van haar atelier verzamelt en rangschikt ze haar munitie om die na de dood van haar man in 1973

3

4

5

meedogenloos af te vuren: ze hakt haar vader in stukken in *Destruction of the Father* (1974), draait Sadie de nek om in haar *Spiral Woman* (1984), eert haar met de *She-Fox* (1985) en de reusachtige spin *Mamam* (1999), en vertaalt de dualiteit van het moederschap in het terugkerend motief *Femme Maison* (vanaf de jaren veertig tot heden), waarin het huis zowel haven als gevangenis is.

Met het symbool *Femme Maison* – een mengvorm van huisvrouw, femme fatale, vrouwelijke muze en fallische moeder – maakt Bourgeois de ambivalentie en zielenstrijd van het nieuwe vrouwtje zichtbaar, waarvan ze zelf één van de pioniers is: de werkende moeder. ‘Mijn werk heeft me een beter persoon gemaakt. Ik was een betere moeder. Maar het feit dat het zo veel van mijn tijd nam, heeft me van mijn kinderen weggehouden.’

‘Elke vrouw met jonge kinderen die zich aan haar kunstenaarschap (of werk) wil wijden en die zich dus moet afzonderen, moet voorbereid zijn op de meest zware strijd, de strijd tegen zichzelf’, schrijft de Harvardprofessor in Franse literatuur en cultuur Susan Suleiman in 1979 naar aanleiding van Bourgeois’

werk. In de dagboekantekeningen van Bourgeois, die op een prettige manier laten zien hoe serieus ze zichzelf en haar kunst neemt, zijn de *blue days* inderdaad gewijd aan zelfverwijt en schuld met als onderliggende drijfveer: niet als zoon geboren te zijn, maar als ongewenste dochter en vervolgens als moeder tekort te schieten.

Tijdgenoot en psychoanalyticus Freud zou met dit hoegenaamde penisnijdige vrouwtje wel raad weten, Bourgeois zelf overigens ook. Als ze in 1982 haar grote doorbraaktentoonstelling heeft in het Museum of Modern Art in New York, laat de 71-jarige Bourgeois zich door de beroemde vriend/fotograaf Robert Mapplethorpe lachend portretteren met haar grote fallus *Filette* (1968) stevig onder haar arm geklemd. Het MoMa is *not amused*. In de catalogus bij de tentoonstelling wordt de foto op ondubbelzinnige wijze afgesneden. Bourgeois zal de grote fallocentrische kunstwereld moeten betreden zonder de houvast van haar pseudo-pik.

Des te beter. Er zijn vrouwen in de kunst nodig. Bourgeois heeft er jaren

6

voor gestreden en was in de jaren zeventig een van de boegbeelden van feministisch New York. In 1971 doet ze een uitspraak met actuele waarde: 'Een vrouw heeft geen plaats als kunstenaar, totdat ze keer op keer bewijst dat ze zich niet laat elimineren. Het is een wereld waarin zowel mannen als vrouwen mannen met macht proberen te behagen.'

Inmiddels is Bourgeois wereldberoemd en met prijzen behangen, waaronder de Franse *Grand Prix* voor beeldhouwkunst en de *National Medal of Arts*, uitgereikt door president Clinton in 1991. In Nederland is ze vrij onbekend. Na een overzicht van haar tekenwerk in 1983 in Museum Overholland is er weinig aandacht meer voor haar werk geweest. In Engeland des te meer. Daar opende in 2000 Tate Modern in Londen zijn Turbine Hall met Bourgeois' reusachtige bronzen spin *Mamam* (1999) en de installatie *I Do, I Undo, I Redo* (2000). Deze herfst krijgt Bourgeois er een retrospectief, die van Londen doorreist naar Parijs en New York.

De kans dat Bourgeois zich op de opening zal laten zien is nihil. Ze leeft teruggetrokken in haar Chelseahuis, dat haar als een cocon beschermt tegen de buitenwereld. Haar studio in Brooklyn,

die ze in 1980 kocht, heeft zij in december 2005 gedwongen moeten verkopen, omdat er een basketbalstadion is gepland. Zo gaat dat met oude mensen en dingen die voorbijgaan. Maar bij die gedachte horen geraniums en die blijven maar uit. 'Ik werk elke dag behalve op zondag. Op zondag houd ik salons, waar kunstenaars hun werk met elkaar kunnen bespreken. De laatste tijd teken ik elke dag. 's Nachts teken ik nauwelijks meer, omdat ik beter slaap. Mijn beeldhouwwerk vordert langzaam.'

Wellicht is Bourgeois de eerste ter wereld die met haar aanhoudende werkdrijf de belevingswereld van een stokoud persoon visualiseert. De laatste jaren is ze

'Een vrouw heeft geen plaats als kunstenaar, totdat ze keer op keer bewijst dat ze zich niet laat elimineren. Het is een wereld waarin zowel mannen als vrouwen mannen met macht proberen te behagen'

7

CREDITS

1 Louise Bourgeois met haar ouders
Joséphine and Louis in Le Cannet in 1922.

FOTO: LOUISE BOURGEOIS ARCHIEF

2 TOUS LES CINQUE II, 2004 (detail)
76 tekeningen met openingspagina
Verschillende materialen op papier
Elk: 24.1 x 20.3 cm

FOTO: CHRISTOPHER BURKE
COURTESY CHEIM & READ,
GALERIE KARSTEN GREVE, AND HAUSER & WIRTH

3 FEMME MAISON, 1994
Wit marmer 12.7 x 31.7 x 6.9 cm

FOTO: CHRISTOPHER BURKE COURTESY CHEIM & READ,
GALERIE KARSTEN GREVE, AND HAUSER & WIRTH

4 SPIRAL WOMAN, 1984
Brons, zwevend figuur 48.2 x 101 x 13.9 cm

FOTO: CHRISTOPHER BURKE COURTESY CHEIM & READ,
GALERIE KARSTEN GREVE, AND HAUSER & WIRTH

5 Louise Bourgeois

FOTO: LOUISE BOURGEOIS ARCHIEF

6 RED ROOM (CHILD), 1994
Verschillende materialen 210.8 x 353 x 274.3 cm

FOTO: MARCUS SCHNEIDER COLLECTION MUSÉE D'ART
CONTEMPORAIN DE MONTRÉAL COURTESY CHEIM &
READ, GALERIE KARSTEN GREVE, AND HAUSER & WIRTH

7 UNTITLED, 2005,
Textiel 40.6 x 53.3 cm

FOTO: CHRISTOPHER BURKE
COURTESY CHEIM & READ, GALERIE KARSTEN GREVE, AND HAUSER
& WIRTH

8 SEVEN IN BED, 2001
Textiel met staal 29.2 x 53.3 x 53.3 cm

FOTO: CHRISTOPHER BURKE
COURTESY CHEIM & READ, GALERIE KARSTEN GREVE, AND
HAUSER & WIRTH

als Proust op zoek naar *Le temps perdu* en herschept zij de schoonheid van haar jeugd. Haar zogeheten *Cells*, begrensde ruimtes gemaakt van oude deuren of gaas, richt ze in met relikwieën van haar Franse verleden: linnen beddenslopen, flessen Shalimarparfum, klossen garens, gobelins en weckflessen. Met die 'cellen' neemt Bourgeois ons aan de hand en leidt ze ons terug naar de eigen kindertijd, naar de geur, het licht, de weemoed, de liefde.

Zelfs in techniek en werkwijze is Bourgeois terug bij haar familiewortels nu ze vooral met naald en draad werkt. Ze maakt verfijnde 'textiele tekeningen' en objecten, waarvan ze zelf de stof knipt, de vormen op de juiste plaatst speldt

8

en rijgt, en die vervolgens onder haar begeleiding door naaisters worden vastgestikt of -geborduurd. Nog altijd drukt zij het wezen van het vrouw-zijn uit, en nog altijd golven en cirkelen haar lijnen. 'Wat mooi is aan een spiraal is dat die twee richtingen heeft: *it can spiral in and tighten in on itself; or it can spiral out and open up.*'

Na Bourgeois' langdurige meditatie op onbewuste drijfveren zou je willen weten of het tot groot inzicht heeft geleid. Maar wijsheid is niet grotesk. 'Het zou fijn zijn om te denken dat ouderdom is als goede wijn die rijker en rijker wordt naarmate de tijd verstrijkt, maar ik weet niet of dat waar is. Ik begrijp mezelf steeds beter. En als ik mezelf beter begrijp, dan volgt daaruit dat ik beter met mensen om kan gaan.'

Jung heeft eens gezegd dat God bewuster wordt naarmate de mensen bewuster worden. Hij geloofde dat Gods duistere kant overspoeld wordt met licht, wanneer mensen hun persoonlijke demonen het daglicht in jagen. Als dat waar is, dan zit het wel goed met Bourgeois aan de hemelpoort. Voorlopig houdt zij zich ver van de dood. Hoe zij zich die voorstelt, verstoken van pen en papier?

'No response.'

Louise Bourgeois in Tate Modern, Londen, 11 oktober tot en met 27 januari 2008.

In de lente van 2008 reist de tentoonstelling door naar het Centre Georges Pompidou in Parijs, in de zomer naar het Guggenheim Museum in New York.

'Het zou fijn zijn om te denken dat ouderdom is als goede wijn die rijker en rijker wordt naarmate de tijd verstrijkt, maar ik weet niet of dat waar is'